

lılar'ın Zülfikâriyye'ye sadakati zaman zaman ortaya çıktı. Bulutkapan Ali Bey, Mısır'da kalan sınırlı sayıdaki Kâsimiyeli sancak beylerine karşı kesintisiz mücadeleye katıldı. Bununla birlikte Kazdağlı liderlerinin Zülfikâriyye ile olan iş birliği XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde tamamen nihayete erdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), X, 420, 524; Ahmed Çelebi b. Abdülgani el-Hanefî, *Evdâhu'l-işârât* (nşr. Abdürrahîm Abdurrahman Abdürrahîm), Kahire 1978, tür.yer.; Ahmed ed-De-mürdâsî, *ed-Dürretü'l-muşâne fi ahbârî'l-Kinâne*, British Museum, MS, Or., nr. 1073-1074, tür.yer.; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr* (nşr. Hasan Muhammed Cevher), Kahire 1959, I, tür.yer.; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922*, New York 1966, s. 80-96; a.mlf., "The Beylicate in Egypt during the Seventeenth Century", *BSOAS*, XXIV (1961), s. 214-248; a.mlf., "Al-Jabarti's Introduction to the History of Ottoman Egypt", *a.e.*, XXV (1962), s. 38-51; D. Behrens-Abouseif, *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule*, Leiden 1994, s. 116-128; J. Hathaway, "Egypt in the Seventeenth Century", *The Cambridge History of Egypt* (ed. M. W. Daly), Cambridge 1998, II, 34-58; a.mlf., *İki Hizbin Hikâyesi: Osmanlı Mısır'ı ve Yemen'inde Mit, Bellek ve Kimlik* (trc. Cemil Boyraz), İstanbul 2009, tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları: Kazdağlıların Yükselişi* (trc. Nalan Özsoy), İstanbul 2002, tür.yer.; İ. Metin Kunt, "Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Military Establishment", *IJMES*, V (1974), s. 233-239.

JANE HATHAWAY

ZÜLHALESA

(ذو الخلة)

İslâm öncesi Arap toplumundaki putlardan biri.

Halesa, üzerine bir çeşit taç oyulmuş beyaz kuvars kristal taş şeklindeki putun, Zülhalesa ise içinde bu putun bulunduğu yerin ve yapının adıdır. Zülhalesa'nın bizzat putun adı olduğu da nakledilmektedir ki muhtemelen içinde bulunduğu yapıdan dolayı puta bu ad verilmiştir. Halesa'nın Amr b. Lühay tarafından Mekke'nin aşağı kısmına dikilen put olduğu rivayet edilmektedir (Ezrakî, I, 78). Diğer taraftan Zülhalesa'nın, Mekke ile Yemen arasında Mekke'den yedi gecelik (yaklaşık 192 km.) uzaklıktaki Tebâle'de bulunan ve kutsal kabul edilen yapı olduğu ifade edildiği gibi (*Tâcü'l-ʿarûs*, "İlş" md., *Lisânü'l-ʿArab*, "İlş" md., Yâkût, II, 383), Mekke ile Yemen arasında ve Mekke'ye dört günlük mesafedeki Ablâ'da yer aldığı da nakledilmektedir (İbn Habîb, s. 317).

İbnü'l-Kelbî'ye göre beçliliğini Benî Bâhile'den Benî Ümâme'nin yaptığı Zülhalesa Has'am, Becile, Devs, Ezdü's-Serâ ile onlara komşu olan Hevâzin Arapları'na mensup kabilelerce ayrıca Benî Zübeyd ve Tebâle Arapları'nca da tapınılıyordu. Kâbe'ye el-Kâ'betü's-Şâmiyye denildiği gibi Zülhalesa'ya da âdeta Kâbe'ye benzetmek üzere ve çok sayıda kabilenin toplandığı bir merkezde bulunduğundan el-Kâ'betü'l-Yemâniyye (el-Kâ'betü'l-Yemâme) adı verilmiştir. Zülhalesa'nın Ebrehe'nin Kâbe'ye nazire olmak üzere kilise (Kalfis / Kulleys) olduğu da rivayet edilmiştir. Zülhalesa bir ziyaret yeri idi, puta tapanlar orayı tavaf ediyor, puta kolyeler takıyor, arpa, buğday ve kurbanlar sunuyor, üzerine süt saçıyor, devekuşu yumurtaları asıyorlar, ayrıca fal okları çekerek yapacakları işlere karar veriyorlardı (Ezrakî, I, 78). Bu yapıların onun ziraatla ilgili bir ilâhe olduğunu düşündürmektedir (Cevâd Ali, VI, 273; *EP* [Fr.], II, 248).

Zülhalesa'nın önünde bu fal uygulamasında kullanılmak üzere biri buyurucu (el-âmir), biri yasaklayıcı (en-nâhi), biri de mühlet verici (el-müterabbis) olmak üzere üç fal oku vardı. İnsanlar herhangi bir şeye karar vermek istediklerinde putun yanına gelip fal oklarını çekiyor ve çıkana uyuyorlardı (bk. EZLÂM). Tebâleli birisi, öldürülen babasının intikamını almak maksadıyla falaka çekmek için gelmiş, istediği ok çıkmayınca, "Ey Zülhalesa! Eğer senin baban öldürülmüş olsaydı intikam almayı yasaklamazdın" demiştir (İbnü'l-Kelbî, s. 23). Bir diğer rivayete göre ise İmrüülkays b. Huçr, intikam amacıyla Benî Esed'e baskın yapmadan önce Zülhalesa'ya gidip üç defa fal oklarından çekmiş, her defasında yasaklayıcı ok çıkması üzerine okları kırıp putun üzerine fırlatarak, "Eğer senin baban öldürülmüş olsaydı beni bu intikamdan alıkoymazdın" demiş, ardından da Benî Esed'in üzerine yürüyerek onları yenmiştir (*a.g.e.*, s. 30).

Hz. Peygamber bir hadisinde, "Devs kabilesinin kadınları eskiden olduğu gibi tapanmak için Zülhalesa'nın etrafında izdiham oluşturmadıkça dünyanın sonu gelmeyecektir" buyurmuş (*Müsned*, II, 271), diğer taraftan Mekke'yi fethettikten sonra 10 (631) yılında Cerîr b. Abdullah el-Becelî'ye, "Şu Zülhalesa'yı yıkıp da gönlümü rahatlatmaz mısın?" diyerek orayı tahrip etmesini istemiştir. Cerîr, Becile kabilesine mensup Ahmesoğulları'ndan 150 süvariyle birlikte Zülhalesa'ya gidince Has'am ve Bâhile kabileleri tapınağı ko-

rumak için savaşmışlar, Cerîr de Bâhile'den 100, Has'am'dan çok sayıda ve Benî Kuhâfe'den 200 kişiyi öldürerek Zülhalesa tapınağını yıkıp ateşe vermiştir (Buhârî, "Cihâd", 154, 192; "Menâkıbü'l-enşâr", 21; "Meğâzî", 62; *Müsned*, IV, 360, 362, 365). Daha sonra Zülhalesa adı verilen taş Tebâle Camii'nin kapısına eşik yapılmıştır (İbnü'l-Kelbî, s. 23-24, 30).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 271; IV, 360, 362; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Eşnâm* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Ankara 1969, s. 23-24, 30; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 317; Ezrakî, *Aḥbâru Mekke* (Wüstenfeld), I, 78; Yâkût, *Muʿcemü'l-büldân*, II, 383; *Tecrid Tercemesi*, VIII, 389-390; X, 358-360; J. Wellhausen, *Res-te arabischen Heidentums*, Berlin 1897, s. 45-48; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 270-273; T. Fahd, "Dhü l-Khalaşa", *EP* (Fr.), II, 248.

ÖMER FARUK HARMAN

ZÜLHULEYFE

(ذو الحليفة)

Hac veya umre maksadıyla Medine'den Mekke'ye gidenlerin ihrama girdikleri mikât yeri.

Hz. Peygamber zamanında Medine'den Mekke'ye giden yolun ilk merhalesi olan ve Medine haremını sınırlayan dağlardan Âir (Ayr) yakınlarında Medine'nin güneybatısındaki Akik vadisinde bir derenin adı olan Huleyfe, Arabistan'da aynı adı taşıyan diğer yerlerden ayırt edilmek için Zülhuleyfe diye anılmıştır. Su kaynakları bakımından zengin sayılan, özellikle Hz. Ali'ye nisbet edilen bir kuyudan dolayı "Âbâr-ı Ali" (Ebyârâli) adıyla zikredilen Zülhuleyfe, batısında yer aldığı Akik vadisinden ötürü Akik Zülhuleyfesini olarak da bilinir. Medine'den Zülhuleyfe'ye Tarîkuşşecere veya Tarîkulmuarres yoluyla gidilir. Hz. Peygamber, Medine'den çıkarken Tarîkuşşecere yolundan gider, Medine'ye ise bu yoldan daha aşağıda bulunan ve şehre daha yakın olan Tarîkulmuarres yoluyla dönerdi (Buhârî, "Hac", 15). Resûl-i Ekrem, Medine çevresinden Mekke'ye gidenlerin Medine'de veya en geç Zülhuleyfe'de ihrama girmeleri gerektiğini söylemiştir (Buhârî, "Hac", 7, 9-12; Müslim, "Hac", 11-12). Zülhuleyfe, Mekke'ye en uzak mikât yeridir, dolayısıyla burada ihrama girmek daha faziletlidir (İbn Hacer, III, 453).

Hz. Peygamber hicretten sonra dört defa Medine'den Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı ve bu sırada Zülhuleyfe'ye uğradı. Zilkade 6 (Mart 628) tarihinde sahâbilerle